

4. Honcharenko, S. U. (2001). Humanizatsiia osvity yak osnovnyi kryterii rozrobky zasobiv realizatsii suchasnykh tekhnolohii navchannia [Humanization of education as the main criterion for the development of means of implementing modern learning technologies]. Naukovi zapysky KDPU im. V. Vynnychenka. Vyp. 34. S. 39 [in Ukrainian].

5. Deminska, L. O. (2011). Analiz osnovnykh polozhen aksiolohichnoi nauky u filosofskomu ta pedahohichnomu aspekti [Analysis of the main provisions of axiological science in a philosophical and pedagogical aspect]. Pedahohika, psykholohiia ta medyko-biolohichni problemy fizychnoho vykhovannia: nauk. zhurnal Kh.: KhOVNOKU– KhDADM. № 11. S. 41 [in Ukrainian].

6. Ievtodiuk, A. V. (2014). Aksiolohichni zasady suchasnoi systemy osvity Ukrainy [Axiological foundations of the modern education system of Ukraine]. Pedahohichniy poshuk. №2. S.12-15 [in Ukrainian].

7. Kaliuzhna, T. H. (2012). Pedahohichna aksiolohiia v umovakh modernizatsii profesiino-pedahohichnoi osvity: monohrafiia [Pedagogical axiology in the conditions of modernization of professional and pedagogical education: monograph]. K.: Vyd.-vo NPU imeni M. P. Drahomanova. 128 s. [in Ukrainian].

8. Kryzhko, V. (2005). Antolohiia aksiolohichnoi paradyhmy upravlinnia osvitoiu: navch. Posibnyk [Anthology of the axiological paradigm of education management: a study guide]. K.: Osvita Ukrainy. 440 s. [in Ukrainian].

9. Oliiar, M. P. (2022). Tsinnisni yakosti vchytelia yak osnova formuvannia aksiolohichnoi kompetentnosti molodshykh shkoliariv [Valuable qualities of the teacher as a basis for the formation of axiological competence of younger schoolchildren]. Imidzh suchasnoho pedahoha. № 3 (204). S. 43–47 [in Ukrainian].

10. Savchenko, O. Ia. (2009). Vychovnyi potentsial pochatkovoї: posib. dlia vchyteliv i metodystiv pochatkovoho navchannia [Educational potential of primary school: manual. for teachers and methodologists of primary education]. 2-he vyd., dopovn., pererobl. K.: Bohdanova A.M. 226 s. [in Ukrainian].

11. Khoruzha, L. (2018). Aksiolohichni oriientyry profesiinoї pidhotovky pedahoha (naukovi idei doktora pedahohichnykh nauk, profesora, akademika NAPN Ukrainy O.Ia.Savchenko) [Axiological orientations of the professional training of a teacher (scientific ideas of Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of Ukraine O. Ya. Savchenko)]. Pedahohichna osvita: Teoriia i praktyka. Psykholohiia. Pedahohika. (28). URL: <https://pedosvita.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/181> [in Ukrainian].

12. Yakubovska, M. (2019). Aksiolohichni zasady u systemi tvorennia kulturolohichnoi kompetentnosti: model formuvannia osobystosti studenta [Axiological principles in the system of creating cultural competence: a model of student personality formation]. Molod i rynek. №8/175. S.90-94 [in Ukrainian].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ПРИМА Раїса Миколаївна – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теорії і методики початкової освіти Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Наукові інтереси: гуманізація та аксіологізація професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи.

ПРИМА Дмитро Анатолійович – доктор педагогічних наук, професор кафедри теорії і методики початкової освіти Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Наукові інтереси: гуманізація та аксіологізація професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи.

РОСЛАВЕЦЬ Руслана Миколаївна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії і методики початкової освіти Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Наукові інтереси: аксіологічний вимір природничої компетентності майбутнього вчителя початкової школи.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

PRIMA Raisa Mykolayivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Theory and Methodology of Primary Education at Lesya Ukrainka Volyn National University.

Scientific interests: humanization and axiologising of the professional training of the future primary school teacher.

PRIMA Dmytro Anatoliyovych – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Department of Theory and Methodology of Primary Education at Lesya Ukrainka Volyn National University.

Scientific interests: humanization and axiologising of the professional training of the future primary school teacher.

ROSLAVETS Ruslana Mykolayivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Theory and Methodology of Primary Education of Volyn National University named after Lesya Ukrainka.

Scientific interests: an axiological dimension of natural competence of a future primary school teacher.

Стаття надійшла до редакції 13.10.2022 р.

УДК 37.091

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-207-47-53

РАДУЛ Ольга Сергіївна –

доктор педагогічних наук, професор,

професор кафедри дошкільної та початкової освіти

Центральноукраїнського державного

педагогічного університету імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0627-1541>

e-mail: olga.s.radul@gmail.com

РАДУЛ Валерій Вікторович –

доктор педагогічних наук, професор,

професор кафедри права та соціально-гуманітарних

дисциплін льотної академії НАУ

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5354-9142>

e-mail: valeijradul@gmail.com

МЕТОДИ НАВЧАННЯ В СЕРЕДНЬОВІЧНИХ УНІВЕРСИТЕТАХ ЄВРОПИ

У статті аналізуються методи навчання, що застосовувалися в університетах середньовічної Європи. Основними методами навчання в університетах були лекції і диспути. Вимоги і правила їх проведення визначалися університетами і підтверджувалися папськими розпорядженнями. Викладачі могли викладати, які отримали ліцензію і мали ступінь бакалавра, магістра або доктора. Існували певні вимоги до викладання на різних факультетах: вік – не менше 21 року для факультету мистецтв; 35 років – для факультету теології; наявність копій найважливіших книг, знання текстів, щорічне оновлення лекцій.

Лекції читалися з кінця жовтня до початку вересня. Розподіл читання книг лекторами упродовж року відбувався на початку вересня. На зібраннях викладачів зверталася увага на своєчасний початок і закінчення читання лекцій у відведений термін. Перелік текстів для викладання час від часу переглядався. Деякі з них, зважаючи на їхню релігійну неблагонадійність, заборонялися, вважалися еретичними. В усіх університетах у навчанні використовували латину. Із кожної дисципліни існували «ординарні» тексти, найважливіші, які вивчалися зранку, «ординарні», тобто глибоко, та «екстраординарні», які не стосувалися фундаментальних положень, читалися «екстраординарно», поверхнево, оглядово в другій половині дня. Не дозволялося читати більше, ніж дві ординарні лекції на день. Оголошення про читання лекцій студентам робив педель. Правила читання лекцій обговорювалися на факультетах і приймалися певні вимоги для дотримання усіма.

На факультетах проводилися магістерські і бакалаврські диспути, під час яких відбувалася дискусія за передбаченими програмою питаннями. Процедура їх проведення вимагала вибір тем, керівництво процесом обговорення, підсумування з викладом власних уявлень з питання, що обговорювалося. Завдання диспути – визначити, захистити чи спростувати певне твердження чи прецедент, які сприяли розв'язанню і розвитку проблем, що узгоджувалися з прийнятою доктриною (філософською, юридичною, теологічною і т.і.) і виникали під час вивчення і співставлення текстів.

Порядок проведення диспутів встановлювали факультети університетів, що відображено в статутах, зокрема Болонського, Паризького, Празького університетів.

Ключові слова: історія вищої школи, університет, методи, лекція, диспут, середні віки.

RADUL Olga Serhiyivna –

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor of the Chair of Pre-School and Primary Education
Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian
State Pedagogical University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0627-1541>
e-mail: olga.s.radul@gmail.com

RADUL Valeriy Viktorovych –

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor of the Chair of Law and Socio-Humanitarian
Subjects Flying Academy of the National Aviation University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5354-9142>
e-mail: valeijradul@gmail.com

METHODS OF TEACHING IN THE MEDIEVAL EUROPEAN UNIVERSITIES

The article deals with the analysis of the teaching methods used in the Medieval European universities. The main methods were lectures and debate. Requirement and rules for their application were specified by the universities and approved by Papal ordinance. Only licensed teachers bearing a Bachelor's, Master's or Doctoral degree were legitimate to conduct them. There also were certain conditions for teaching at different faculties, e.g. age of no less than 21 years old for the faculty of Arts, and 35 y. o. for theological faculty, the availability of copies of the most important books, knowledge of texts, annual renovation of the lectures.

Lectures were given in the period from the end of October to the beginning of September. The division of books to be lectured on for the whole year was done in the beginning of September. At teachers' meetings much attention was drawn to the timely start and end of the lectures in the corresponding period. The list of the texts to lecture on was occasionally reviewed. Some of them due to their religious unreliability were banned and considered heretical. All the universities used Latin as the language of teaching. Each discipline was provided with 'ordinary' texts, which were the most important and taught in the morning i.e. 'ordinary' and deep, and 'extraordinary', which did not deal with fundamental knowledge and were taught 'extraordinary' i.e. briefly, synoptically in the second half of the day. It was not allowed to give more than two ordinary lectures a day. The announcement for students about the lectures was made by a beadle. The rules of giving lectures were discussed at the faculties and certain requirements and measures were taken to observe their abundance by everybody.

Faculties conducted Master and Bachelor debates, during which discussion followed the predetermined by the program questions. Their procedure required the choice of topics, discussion process guidance, summary with airing personal opinions on the issues under discussion. The task of the debate was to determine, support or refute a statement or precedent which facilitated the solution and development of the problems which conformed to the existing doctrine (philosophical, legal, theological etc.) and rose during the study and comparison of the texts.

The order of holding the debates was approved by the faculties of the university, which is reflected in their statutes such as those of the university of Bologna, Paris and Prague.

Key words: history of higher school, university, methods, lecture, debate, the Medieval Ages.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Прагнення України долучитися до європейського співтовариства зумовлює й вивчення культурно-історичного минулого Європи, зокрема й освітнього. Одним із цікавих і малодосліджених таких аспектів у сучасній вітчизняній історико-педагогічній науці є рання історія західноєвропейських університетів. У середні віки виникають різні типи університетів за зразком Паризького і Болонського, створюються статути, які визначали весь спосіб життя вищих шкіл, започатковуються методи та

організаційні форми навчання в університетах, які поширилися по всій Європі.

Аналіз актуальних наукових досліджень і публікацій. Перші ґрунтовні дослідження життя середньовічних університетів Європи здійснено вітчизняними істориками педагогіки у XIX ст. – В. Івановським, В. Ігнатовичем, М. Суворовим. У 70-і роки XX ст. ранній період діяльності університетів став об'єктом досліджень учених із Воронежа під керівництвом Г. Ліпатнікової та О. Москаленко, наслідком чого стало видання збірки «Документи по

истории университетов Европы XII–XV вв.». Упродовж 25 років (з 90-х років ХХ – на початку ХХІ ст.) під егідою Конференції ректорів європейських університетів європейські вчені підготували ґрунтовну 4-томну історію європейського університету, уривки з якої друкувалися у педагогічній періодиці. В Україні у 2011 р. О. Радул було підготовлено та опубліковано монографію «Історія вищої школи Європи (V ст. – середина ХХ ст.)» [10] та упродовж наступних років кілька статей з ранньої історії вищої освіти Європи у періодичних педагогічних виданнях.

Мета статті – на підставі існуючих досліджень вчених ХІХ–ХХІ ст., документів і статутів університетів, зокрема Болонського, Паризького, Празького охарактеризувати методи навчання у вищій школі середніх віків.

Виклад основного матеріалу. Основними методами навчання в середньовічних університетах були лекції (*lectio*) і диспути (*disputatio*). Вимоги і правила їх проведення визначалися університетами. Це право підтверджувалося папськими розпорядженнями, про що свідчить зокрема текст булли Григорія ІХ Паризькому університету 1231 р.: «...ми визнаємо за вами право видавати постанови і розпорядження, що стосуються способів і часу читання лекцій і проведення диспутів, ... а також розпорядження стосовно часу і предмету лекцій...» [3, с. 357].

До тих, хто їх проводив висувалися певні вимоги. Насамперед, це були викладачі, які отримали ліцензію і мали ступінь бакалавра (але продовжували навчатися), магістра або доктора. Магістри й доктори, які навчали інших називалися регентами.

Спочатку, зокрема, на великих факультетах мистецтв Парижа чи Оксфорда, згідно із статутами кожний новий магістр протягом двох років повинен був відпрацювати як «обов'язковий» регент. Зокрема, паризький бакалавр (1280 р.), навчаючись на магістра, присягався викладати на факультеті мистецтв, якщо цьому не завдатиме поважна причина [9, с. 367].

Існували й суто професійні вимоги до викладання на різних факультетах. Зокрема, для викладання на факультеті мистецтв потрібно було мати не менше 21 року і прослухати упродовж 6 років «усі основні книги» – «Топіку», «Софістичні спростування», *Prosterior* u *Prior* та «Аналітику», «Про душу» «Фізику», «Про виникнення і зникнення», «Про небо», *Parva naturalia*, тобто праці Аристотеля («Про відчуття і відчуване», «Про сон і неспання», «Про тривалість і короткоминучість життя», «Про пам'ять і спогади», «Метафізику» чи щось із математичних праць Аристотеля та ін. [7, с. 352; 4, с. 385].

Для викладання на факультеті теології висувалися інші вимоги. Так, папський легат Роббер де Курсон у 1215 р. у постанові наголошував: «...ніхто в Парижі не може навчати теології, якщо він не досяг 35 років, не навчався протягом 8 років і не прослухав усіх необхідних книг [Біблія і «Сентенції» Петра Ломбардського – прим. авт.]. Ніхто не може навчати теології публічно, якщо упродовж 5 років не прослухав усіх лекцій з теології» [7, с. 353].

Для підготовки до читання лекцій і проведення диспутів викладач у власній бібліотеці повинен був мати копії найважливіших книг. На підготовку відводився певний час, навіть якщо викладач читав кожного року той самий курс, оскільки за статутами середньовічних університетів заборонялося (теоретично) диктувати раніше написаний курс. Кращі

викладачі після прочитання курсу, склавши конспект своїх коментарів, мали можливість передати їх копістам та торговцям книгами для поширення серед студентів.

Лекції читалися зазвичай з кінця жовтня до початку вересня (саме цей час і був навчальним роком в університетах Європи). У вересні-жовтні тривали великі канікули. Також занять не було на великі церковні свята: два тижні на Пасху, 11 днів на Святки. Зокрема у Постанові Паризького університету 1254 р. зазначалося: «Ніхто не може давати будь-які лекції у дні апостолів, євангелістів чи упродовж трьох днів після Різдва, Пасхи чи п'ятидесятниці» (дод 8с.360). Були й додаткові вихідні, наприклад, у Парижі, це був четвер на тих тижнях, на які не припадали свята [2, с. 28]. У Паризькому університеті були ще й літні канікули, які тривали не більше місяця [11, с. 40].

Розподіл читання книг лекторами упродовж року відбувався на початку вересня. Так, в університеті Праги викладачі робили це 1 вересня, що засвідчують статuti факультету мистецтв ХІV–ХV століть: «...у перший день вересня всі книги Аристотеля разом з геометрією, арифметикою, астрономією повинні бути розподілені згідно з рішенням магістрів або відповідно бажанню, якщо воно висловлене перед початком року, так щоб усі ординарні лекції закінчувалися як потрібно, і якщо хто-небудь із магістрів у цей день розподілу не буде присутнім чи з'явиться без відповідної форми, він втрачає право обрання ординарної книги за старшинством» [5, с. 398].

На таких зібраннях викладачів зверталася увага на своєчасний початок і закінчення читання лекцій у відведений термін, що навіть записувалося як постановою. Так, зокрема на засіданні магістрів артистичного факультету Паризького університету 1254 р. наголошувалося, що викладачі повинні вклатися у відведені терміни читання лекцій: «...«Стару логіку» Аристотеля ... і «Топіку» Боеція (без четвертої книги) треба закінчувати до свята Благовіщення або в останній день, що передусе завершенню лекцій. Прісціан великий (major) і малий (minor) [посібники з граматики викладача константинопольської вищої школи бл. 500 року], «Топіку», «Софістичні спростування», першу і другу «Аналітики» нехай закінчують біля цього часу, «Етика» у чотирьох книгах повинна закінчуватися за 12 тижнів... Три коротких тексти, а саме: *Sex principia*, *Varbarismus* [посібник з латинської граматики римського вчителя Доната (біля 350 р.)], Прісціан, якщо вони читаються усі разом, без будь-яких інших текстів, повинні бути прочитані за шість тижнів. «Фізика» Аристотеля, «Метафізика», «Про тварин» нехай будуть закінчені до свята Іоанна Хрестителя..., «Про душу», якщо все це читається разом з книгами про природу, до свята Вознесіння...» і т.і. [8, с. 359].

Зі статутів Празького університету ХІV–ХV ст. дізнаємося, що «Метафізику», «Політику», шість книг Евкліда вивчали півроку, «Фізику», «Етику», «Риторіку» – за три квартали, трактат «Про небо» – за чотири місяці, книгу «Про виникнення» – за два місяці, книги «Про душу», «Софістичні спростування», трактат Петра Іспанського – за три місяці, «Про пам'ять і спогади», «Про довголіття і скороминучість життя» – за два тижні, «Про рослини» – за шість тижнів тощо [5, с. 399–400].

Звернемо увагу на той момент, що викладачі середньовічних університетів зважали і на літній період часу, про що зокрема йдеться у Постанові

Паризького університету: «Від свята Іоанна Хрестителя [24 червня] до свята св. Ремігія [1 жовтня] кожний повинен розподіляти свої лекції так, щоб це було зручно для його слухачів» [8, с. 360].

Наголошувалося на тому, що не можна було закінчувати зазначені тексти раніше вказаного терміну, однак можна було використати трохи більше часу. Кожен викладач повинен був добросовісно на свій розсуд розподіляти текст за днями, на які відведені його лекції.

При цьому «...ніхто не може почати будь-який текст до того часу, поки не буде закінчений попередній, якщо тільки до цього не примушує серйозна хвороба тривалістю до 15 днів чи від'їзд із поважної причини з міста тривалістю не менше 15 днів, або коли школярі не забажають далі слухати цього лектора» [8, с. 360].

Перелік текстів для викладання час від часу переглядався. Деякі з них, зважаючи на їхню релігійну неблагонадійність, заборонялися, вважалися єретичними, що бачимо з папських постанов. Так, у Постанові папського легата Роббера де Курсон 1215 р. читаємо: «...ніхто не повинен вчити за книгами Аристотеля, «Метафізику» (Аристотеля) і з філософії природи або читати сумми [своєрідні підручники – праці університетських вчених, в яких скорочено викладалися твори шкільних авторитетів і коментарі до них] за цими книгами. Ніхто не вчить за книгами, що містять доктрини Давида Діне, сретика Амальрика чи Маврикія Іспанського...» [7, с. 353]. У буллі папи Григорія IX Паризькому університету (1231 р.) говориться: «...стосовно книг з філософії природи, які з відомих причин заборонені провінціальним собором, то ними не можна користуватися в Парижі до того часу, поки вони не будуть досліджені й очищені від усіх підозр у помилкових положеннях» [3, с. 358].

У всіх університетах у навчанні використовували латину. Латина була мовою вчених усіх західноєвропейських університетів. Це не була мова римських класиків. Це була нова, жива мова, яка більше підходила середньовічним університетам.

Із кожної дисципліни існували «ординарні» тексти, найважливіші, які вивчалися «ординарно» (ordinaire), тобто глибоко, та «екстраординарні», які не стосувалися фундаментальних положень і часто викладалися «екстраординарно», поверхнево, оглядово. Читання екстраординарних лекцій доручалося бакалаврам, але це могли робити й доктори. В цих умовах досить поширеним є поділ на ординарних регентів, які мали право ординарного читання у так звані докторські або магістерські години (ранком), та екстраординарних, які читали екстраординарні тексти переважно в другій половині дня. Ці тексти інколи навіть не входили до змісту екзаменаційних програм. Відповідно і лекції поділялися на ординарні (звичайні) та екстраординарні, оглядові лекції.

У постановвах магістрів зазначалося, що нікому не дозволялося читати більше, ніж дві ординарні лекції, або перетворювати їх на екстраординарні, або давати їх у будь-які інші години чи будь-яким іншим способом. «Також ніхто не може давати більше, ніж дві лекції в один і той же день, у період, коли лекції читаються регулярно. І не більше трьох, коли немає регулярних занять» [8, с. 360].

Оголошення про читання лекцій студентам повідомляв педель [10, с. 368]. Це була посадова

особа, наділена адміністративними виконавчими функціями.

Отже, перший обов'язок регента полягав у тому, що він повинен був «читати», тобто читати свої магістерські лекції за текстами, визначеними програмами. Як уже зазначалося, ці ординарні (звичайні) лекції читалися вранці й тривали півтори-дві години. Регенти повинні були читати їх щоденно.

На практиці ж кількість днів, призначених для викладання не перевищувала 130–150 днів, оскільки лекції не читалися у недільні дні, церковні свята, у дні урочистих диспутів, екзаменів, літніх (або осінніх) канікул.

Лекції проводилися як читання й коментування текстів, передбачених офіційною програмою. Тексти мали бути у слухачів, хоча б один на трьох. Мета лекцій полягала в допомозі студенту досконало оволодіти «авторитетними» джерелами, які були базовими для кожної дисципліни.

Ординарні та екстраординарні лекції мали свої відмінності. Звичайні (ординарні) лекції були детальними й аналітичними, як уже зазначалося, читалися завжди у визначений час, зранку. Їх зміст мистив певні етапи:

- початкове прочитання магістром тексту, що вивчався;
- пояснення до нього;
- виділення та розгляд його найважливіших пунктів (підпитань);
- розгляд питань, які могли виникнути у процесі вивчення.

Уміння виділити питання вважалося найважливішим [10, с. 41, 94].

На вечірніх, екстраординарних лекціях уже інші викладачі (ними могли бути і бакалаври) повторювали, роз'яснювали ранкову тему або ж зупинялися на спеціальних питаннях. Оглядові нагадували переказ і доповнювали звичайні, вони були частиною самопідготовки бакалаврів як учнів магістрів. Ці лекції також могли читатися магістрами (як екстраординарні) для поповнення кола матеріалу, що вивчався.

На факультетах обговорювалися правила читання лекцій і приймалися певні вимоги для дотримання усіма. Наприклад, на факультеті мистецтв Паризького університету у 1355 р. розглядалося два методи читання лекцій: перший спосіб полягав у швидкій промові магістрів філософії, так «що розум слухачів може сприйняти їх, однак рука не може їх записати»; під час іншого способу магістри говорили повільно, так що слухачі могли записати ці промови в присутності лекторів. Було прийнято рішення, що всі лектори – магістри і схоляри, де б вони не викладали, повинні дотримуватися першого способу читання лекцій [12, с. 377–378].

На вищих факультетах лекція була дещо складнішою. Дослідник історії середньовічних університетів В. М. Івановський (XIX ст.) подає таку схему лекції, зокрема з права, застосовуючи середньовічний латинський дистих: «Praemitto, scindo, summo, casumque figuro, perlego, do causas, connoto, obicio»: 1) пояснення термінів та надання загальної характеристики першоджерела (praemitto); 2) поділ його на частини (scindo); 3) резюмування його змісту (summo); 4) наведення прикладу (з життя чи вигаданого) застосування цієї юридичної норми (casumque figuro); 5) читання тексту (perlego); 6) виклад причини для розуміння його в цьому випадку (do causas); 7) пояснення його побічними і

обмежувальними положеннями і загальними міркуваннями (connoto); 8) виклад і обговорення заперечень (obisio) [2, с. 28].

Курс теології, який викладався в середньовічних університетах Європи, мав дві частини. Перша частина присвячувалася Біблії, а друга базувалася на «Сентенціях» (у 4 книгах) Петра Ломбардського. Цей твір був систематичним і всестороннім підручником теології з великою кількістю посилань на авторитети в галузі Біблії і патристики з аналізом різноманітних доктринальних суперечок, що спричинили розкол церкви з моменту її виникнення. Його затвердив 4-й Латеранський собор (1215), визнавши його ідеальним керівництвом для молодих богословів.

До лекторів, що читали «Сентенції» статuti висували певні вимоги. Так, згідно статуту Паризького університету 1366 р. ці вчителі повинні «добросовісно і благородно» співставляти тексти і принципи, без гордошій, образливих чи скандальних слів, утримуючись від образ і зберігаючи повагу до кожного. Наголошувалося, що лектори «...не повинні звертатися до логічних чи філософських матеріалів чи питань, крім тих випадків, коли цього потребує текст «Сентенцій» або обґрунтування аргументів, однак усі, хто читає «Сентенції» повинні звертатися до теологічних, спекулятивних чи етичних питань, виходячи тільки з правил викладу «Сентенцій». Також особи, що читають «Сентенції», повинні читати текст по порядку і трактувати його для користі слухачів. Також ніхто з тих, хто читає «Сентенції» не повинен читати своє питання ... за рукописом» [4, с. 383].

Побоюючись вільного трактування текстів, проникнення ересі, університети вдавалися до цензури, що також відображено у статутах. Так, викладачі «Сентенцій» не повинні передавати свої тексти продавцям книг до перевірки їх канцлером університету і магістрами факультету.

Переважно після полудня доктори влаштовували диспути, процедура яких вимагала вибір тем, керівництво процесом обговорення, підсумування з викладом власних уявлень з питання, що обговорювалося.

На факультетах проводилися магістерські і бакалаврські диспути, під час яких відбувалася дискусія за передбаченими програмою питаннями. Вони проводилися згідно з усіма правилами Аристотелевої силлогістики через постійні посилання на «авторитетні» тексти. Завдання диспуту – визначити, захистити чи спростувати певне твердження чи прецедент, які сприяли розв'язанню і розвитку проблем, що узгоджувалися з прийнятою доктриною (філософською, юридичною, теологічною і т.і.) і виникали під час вивчення і співставлення текстів. Основна увага приділялася розвитку розумових здібностей під час розв'язання деяких питань.

Звичайні, ординарні диспути проводилися кожного тижня по суботах. У велику залу збиралися всі студенти і магістри факультету. Один з магістрів проголошував вступну промову і наприкінці пропонував тези для дискусії. Магістри по чергово спростовували, заперечували ці тези й пропонували контртези. Бакалаври, за допомогою магістрів, розв'язували суперечливі думки новими силлогізмами. Цей момент означав «відповідати» (respondere). Загальний висновок, зазвичай, робив магістр. Винятком був останній період навчання бакалаврів, що співпадав з великим постом у весняному семестрі.

Порядок проведення диспутів встановлювали факультети університетів. Зокрема, детальний порядок диспутів був обговорений і затверджений на засіданні ради Сорбоннської колегії 14 листопада 1344 р. [6, с. 372–373] (нагадаємо, що Сорбонна – це перша колегія богословського факультету Паризького університету). Представники усіх чотирьох націй колегії постановили:

- для упорядкування диспутів потрібно обрати одного представника – магістра студентів, який повинен під час літніх канікул продумати питання на весь наступний рік. Наголошувалося, що потрібно вибрати найголовніші питання згідно тексту «Сентенцій» по порядку і послідовно з усієї книги, при цьому так, щоб не додавати їх згодом і так, щоб питання одного року не співпадали з питаннями минулого чи наступного років;

- магістр студентів відповідає за проведення диспуту. Зокрема, студенти повинні розуміти один одного, дискутувати для встановлення істини, а не заради марнославства. Магістр студентів за недотримання правил може карати учасників диспуту, накладаючи на порушників «мовчання» або штраф у вигляді двох кварт вина для всіх присутніх в кінці диспуту;

- у разі відсутності одного з диспутантів, магістр студентів має зайняти його місце або знайти заміну;

- магістр студентів призначає питання опоненту й відповідачам не менше за двох тижнів до проведення диспуту.

Чесний і корисний диспут повинен мати певну процедуру. «...опонент висуває головний аргумент і наводить заперечення для того, щоб інші мали можливість виступити. І він висуває не більше 8 положень, а кожний із виступаючих повинен висунути три. І ніхто не повинен наводити подвосні аргументи... або такі, що унеможливають доведення. Ніхто також не може об'єднувати багато аргументів в один. Відповідач може виставити тільки три висновки. Кожен з них може підкріплюватися якимось авторитетом або доведенням, якщо відповідач може це зробити» [6, с. 373–374].

У статутах факультету мистецтв Празького університету 1380 р. зазначалося, що керівник диспуту розподіляє не більше трьох софізмів, при цьому повинно бути не більше дев'яти софістів, так що по кожному софізму може виступати трое: один стверджує, другий заперечує, третій співставляє висловлені позиції [5, с. 398].

Практикувалися диспути двох типів: з логіки і математичних предметів або з тем, які бралися з трьох філософій, але насправді, особливо в Оксфордї, домінували диспути з натуральної філософії.

Диспути слугували двом цілям: з одного боку, зважаючи на бідність засобів освіти, на малу кількість книг і нових творів, були незамінними для перевірки і впровадження нових наукових поглядів і ідей, виникнення нових поглядів на різні речі, явища; з іншого боку, середньовічні диспути були своєрідним спортом, оскільки учасники вдавалися до підступних хитрощів, винаходили неочікувані силлогізми, щоб тільки розбити, заплутати опонента. Інколи навіть усе завершувалося кулачною бійкою [2, с. 28–29].

Видатний богослов Фома Аквінський (1225(6)–1274) на теологічному факультеті проводив у середньому два диспути на тиждень. На інших факультетах, зокрема, на факультетах права, відбувався переважно один диспут на тиждень. Такий

порядок гарантував умови, за яких рутинне викладання не ставало занадто обтяжливим, оскільки бакалаври були зобов'язані відвідувати кожний диспут, жертвуючи лекціями. Залежно від кількості викладачів умови змінювалися, кожен магістр намагався брати участь у диспутах не частіше одного разу на місяць, семестр чи навіть рік (у Болоньї).

Окрім лекцій і диспутів, які були визнані офіційними формами навчання і підготовки, в університетах Європи існували й неофіційні, зокрема, класи для повторення матеріалу, приватне викладання, репетиції, а також заняття в університетах і коледжах періоду пізнього середньовіччя, які ставали дедалі все більш офіційними [11, с. 43].

І в часи середньовіччя традиційні форми роботи здавалися багатьом викладачам непридатними, тому частина бакалаврів, особливо теологів, прагнула отримати свободу для того, щоб навчати більш поглиблено та індивідуально (особливо це стосувалося «Сентенцій» Петра Ломбардського).

Саме цим, зокрема, пояснюється швидке зростання кількості «екстраординарних» або факультативних курсів, які читалися інколи приватно, а інколи й під час канікул ліценціатами чи бакалаврами. Успіх таких курсів пояснювався, зокрема, їх більшою практичною спрямованістю й актуальністю.

Частка такого «неформального» навчання з часом зростала, особливо там, де збиралися найбільш допитливі й вимогливі студенти. Ймовірно, з таким навчанням була пов'язана нова інтелектуальна орієнтація. Ті ж тенденції виявлялися і в розвитку навчання в коледжах, де зароджувалася нова система розподілу учнів по групах з урахуванням віку, який був критерієм під час визначення класу, кожний з яких очолював регент [1].

Наголосимо, що не всі викладачі однаково старанно і сумлінно ставилися до викладання, що залежало від особистих рис та характеру кожного вчителя. Згадування в університетських статутах і детальне розроблення системи штрафів, особливо в Болоньї, де в обов'язки певних студентів входив контроль за викладачами та виявлення несумлінних вчителів, – засвідчують, що викладачі часто «читали» тільки частину програми, надиктовували матеріал чи присуджували ступені непідготовленим кандидатам, пропускали заняття чи подорожували. Наприклад, у постанові Паризького університету 1254 р. зазначалося, що «...багато магістрів поспішають закінчити свої лекції раніше визначеного терміну і якомога швидше, ніж цього вимагає трудність текстів, і вони і їхні учні мають невеликі успіхи. Через це виникає нова небезпека і непередбачена загроза існуванню нашого факультету» [8, с. 359]. Більш категорично висловилися маістри Празького університету у 1367 р.: «...Особами, що читають лекції, допускається безлад і неподобства і багато помилок, через що студенти мають великі збитки, а факультету і навіть університету загрожує велика ганьба. Бо кожний читав, що йому завгодно і коли завгодно, керуючись власним свавіллям. І багато хто диктував студентам твори невіправлені і нікому невідомі, із купою помилок, хибно приписуючи їх поважним магістрам...» [5, с. 393].

Освітні подорожі заборонити було неможливо, а тому університети прагнули обмежити тривалість відсутності викладачів, наприклад, одним місяцем.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Отже, методи навчання, які застосовувалися викладачами в усіх університетах були схожими, хоча й визначалися статутами університетів, незважаючи на їх різноманітність. Відмінності виявлялися тільки в деталях. В університетах панував дух схоластики, успадкований насамперед від практики перших освітніх центрів XII ст., а саме шкіл логіки й теології у Парижі, права в Болоньї і медицини в Салерно. Перспективи подальших досліджень у вивченні історії середньовічних університетів досить широкі, вони стосуються різних аспектів їх діяльності.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Верже Ж. Средневековый университет: учителя. *Alma mater. Vestnik vysshey shkoly*, 1997. № 4. С. 33–36.
2. Ивановский В. Н. Народное образование и университеты в средние века. Москва: Товарищество типографии А. И. Мамонтова, 1898. 30 с.
3. Из буллы папы Григория IX Паризькому университету (13 квітня 1231 р.). *Радул О. С. Історія вищої школи Європи (V ст. – середина XX ст.)*... С. 357–358.
4. Из статутів усіх факультетів Паризького університету (1366–1471 рр.). *Радул О. С. Історія вищої школи Європи (V ст. – середина XX ст.)*... С. 382–386.
5. Из статутів факультету мистецтв Празького університету (1366–1471 рр.). *Радул О. С. Історія вищої школи Європи (V ст. – середина XX ст.)*... С. 391–400.
6. Порядок диспутів у Сорбонні (1344 р.). *Радул О. С. Історія вищої школи Європи (V ст. – середина XX ст.)*... С. 372–374.
7. Постанова папського легата Роббера де Курсон про студентів і магістрів паризьких шкіл. *Радул О. С. Історія вищої школи Європи (V ст. – середина XX ст.)*... С. 352.
8. Постанова про вивчення «Вільних наук» у Паризькому університеті (1254 р.). *Радул О. С. Історія вищої школи Європи (V ст. – середина XX ст.)*. Кіровоград, 2011. С. 359–360.
9. Присяга паризького бакалавра (1280 р.). *Радул О. С. Історія вищої школи Європи (V ст. – середина XX ст.)*... С. 365–367.
10. Радул О. С. Історія вищої школи Європи (V ст. – середина XX ст.): монографія. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2011. 536 с.
11. Радул О. С. Викладачі університетів доби Середньовіччя. *Педагогічне краєзнавство крізь призму історико-педагогічних явищ та процесів в Україні / І. Албул та ін.; за наук. ред. Н. М. Коляди. Умань, 2022. С. 24–55.*
12. Статут Паризького університету про методи читання лекцій (1355 р.). *Радул О. С. Історія вищої школи Європи (V ст. – середина XX ст.)*... С. 377–378.
13. A History of the University in Europe / General Editor Walter Ruegg. Cambridge University Press. 1992. Vol. 1.

REFERENCES

1. Verzhe, Zh. (1997). Srednevekovy universitet: uchitelya [Medieval University: Teachers]. *Alma mater. Vestnik visshoy shkoly*. № 4. S. 33–36. [in Russian]
2. Ivanovskij, V. N. (1898). Narodnoye obrazovaniye i universitety v sredniye veka [Folk Education and Universities in the Medieval Ages]. Moskva: Tovarishhestvo tipografy A. Y. Mamontova. 30 s. [in Russian]
3. Iz bully papy Hryhoriya IX Paryz'komu universytetu (13 kvitnya 1231 r.) [From the Bull of Pope Gregory IX to the University of Paris (Apr. 13, 1231)]. *Radul O. S. Istoriya vysshoyi shkoly Yevropy (V st. – seredyna XX st.)*... S. 357–358. [in Ukrainian]
4. Iz statutiv usikh fakul'tetiv Paryz'koho universytetu (1366–1471 rr.) [From the Statutes of All the Faculties of the University of Paris (1366–1471)]. *Radul O. S. Istoriya vysshoyi shkoly Yevropy (V st. – seredyna XX st.)*... S. 377–378. [in Ukrainian]
5. Iz statutiv fakul'tetu mystetstv Praz'koho universytetu (1366–1471 rr.) [From the Statutes of the Faculty of Arts of the University of Prague (1366–1471)]. *Radul O. S. Istoriya vysshoyi*

shkoly Yevropy (V st. – seredyna XX st.)... S. 357–358. [in Ukrainian]

6. Poryadok dysputiv u Sorbonni (1344 r.) [Discussions Order in Sorbonne (1344)]. Radul O. S. Istoriya vyshhoyi shkoly Yevropy (V st. – seredyna XX st.)... S. 357–358. [in Ukrainian]

7. Postanova paps'koho lehata Robbera de Kurson pro studentiv i mahistriv paryz'kykh shkil [Papal Legate Robert's de Courson Ordinance on Students and Masters of Schools of Paris]. Radul O. S. Istoriya vyshhoyi shkoly Yevropy (V st. – seredyna XX st.)... S. 357–358. [in Ukrainian]

8. Postanova pro vyvchennya "Vil'nykh nauk" u Paryz'komu universyteti (1254 r.) [The Ordinance on the Study of "Free Sciences" in the University of Paris (1254)]. Radul O. S. Istoriya vyshhoyi shkoly Yevropy (V st. – seredyna XX st.)... S. 357–358. [in Ukrainian]

9. Prysyahta paryz'koho bakalavra (1280 r.) [Paris University Bachelor Oath (1280)]. Radul O. S. Istoriya vyshhoyi shkoly Yevropy (V st. – seredyna XX st.)... S. 357–358. [in Ukrainian]

10. Radul, O. S. (2011). Istoriya vyshhoyi shkoly Yevropy (V st. – seredyna XX st.) monohrafiya [History of High School in Europe (5th–middle of the 20th c.): monograph]. Kirovohrad: Imeks-LTD. 536 s. [in Ukrainian]

11. Radul, O. S. (2022). Vykladachi universytetiv doby Serednyovichchya. Pedahohichne krayeznavstvo kriz' pryzmu istoriko-pedahohichnykh yavlyshh ta procesiv v Ukrayini [University Teachers in the Medieval Ages. Pedagogical Country Study in the Light of Historical and Pedagogical Phenomena and Processes in the Country] / I. Albul ta in.; za nauk. red. N. M. Kolyady. Uman". S. 24–55. [in Ukrainian]

12. Statut Paryz'koho universytetu pro metody chytannya lekcij (1355 r.) [The Statute of the University of Paris on the Methods of Lecturing (1355)]. Radul O. S. Istoriya vyshhoyi shkoly Yevropy (V st. – seredyna XX st.)... S. 387–388. [in Ukrainian].

13. (1992). A History of the University in Europe / General Editor Walter Rugg. Cambridge University Press. Vol.1. [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

РАДУЛ Ольга Сергіївна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри дошкільної та початкової освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: історія педагогіки, історія вищої школи, порівняльна педагогіка.

РАДУЛ Валерій Вікторович – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри права та соціально-гуманітарних дисциплін льотної академії Національного авіаційного університету.

Наукові інтереси: педагогіка вищої школи, історія педагогіки, соціальна педагогіка.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

RADUL Olga Serhiyivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Chair of Pre-School and Primary Education Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University

Research interests: history of pedagogics, history of higher school, comparative pedagogics.

RADUL Valeriy Viktorovych – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Chair of Law and Socio-Humanitarian Subjects Flying Academy of the National Aviation University

Research interests: higher educational establishments pedagogy, history of pedagogics, social pedagogics.

Стаття надійшла до редакції 14.10.2022 р.

УДК 378.56

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-207-53-58

САВЧЕНКО Лариса Олексіївна –

доктор педагогічних наук, професор

Криворізького державного педагогічного університету

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4246-3228>

e-mail: larisasavcenko506@gmail.com

САФ'ЯН Карина Юріївна –

кандидат педагогічних наук, доцент

Національного університету біоресурсів і

природокористування України

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6977-9847>

e-mail: kariwka573@gmail.com

КОВАЛЕНКО Ірина Володимирівна –

аспірант Криворізького державного педагогічного університету

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9214-5255>

e-mail: irenakovalenko9@gmail.com

ВИКОРИСТАННЯ ПРОЄКТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ПРОФЕСІЙНИЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ

У статті розкрито проблему підготовки майбутніх викладачів до організації проєктної діяльності учнів/студентів, готовність викладача до навчання учнів/студентів проєктної діяльності, як складової його професійно-педагогічної роботи, що дозволяє забезпечити грамотне, професійне та творче впровадження її у навчальний процес закладів освіти.

Процеси глобалізації світової системи сприяють усуненням старих і трансформацією існуючих інституцій, які були спричинені стрімким розвитком технологій. Для підготовки майбутнього викладача до нового типу педагогічної діяльності необхідна побудова системи навчання, яка орієнтована на становлення готовності до використання проєктної діяльності. Розроблена дослідно-експериментальна програма по використанню проєктної роботи студентів і на підставі цього формування педагогічних знань. Етапи: I етап. Формування в студентів позитивного відношення до виконання проєктної діяльності. II етап. Залучення студентів до процесу рішення творчих проєктних задач. III етап. Контроль з боку експериментатора за впливом проєктної роботи на рішення задач на зростання рівня активізації студентів і зростання педагогічних знань. Проєктну діяльність у навчальному процесі можна розглядати як високо мотивовану самостійну, пошукову та пізнавально-трудова діяльність, орієнтовану на створення навчального проєкту, що виконується під керівництвом педагога. Сутність проєктної діяльності – стимулювання інтересу як в студентів, так і